

Yeni Polonya hükümeti: neoliberalizm karşıtı, ama önce solun düşmanı

Ewa Groszewska

Batı dünyasında Polonya'nın yeni hükümetinin demokrasi için yarattığı tehlike, Anayasa Mahkemesi konusunda attığı adımlarla ilişkilendiriliyor.¹ 2015 Ekim ayında yapılan seçimlerde göreve gelmiş olan Hukuk ve Adalet Partisi'nin (Prawo i Sprawiedliwość-PiS) tek başına kurduğu hükümet göreve gelir gelmez Anayasa Mahkemesi'nin yargıçlarını değiştirmeye, kendi yargıçlarını atamaya girişti. Ana ortağı Yurttaşlar Platformu (Platforma Obywatelska-PO) olan önceki koalisyon hükümeti döneminde yüksek mahkemenin yargıçları göreve seçilmişti. Mahkeme yeni hükümetin yöntemlerini reddediyor. Her ne kadar PiS kuralları çiğnemiş olsa da bu tartışma aslında basit bir klik mücadelesini andırıyor. Unutulmamalı ki, işçilerin hakları ayaklar altına alındığında Anayasa

¹ Ewa Groszewska, sosyoloji alanında öğretim üyesidir. Polonya'nın Wrocław kentinde 11-13 Mart 2016 tarihlerinde gerçekleştirilen Orta ve Doğu Avrupa Sosyal Forumu'nun en önde gelen düzenleyicisidir. Ayrıca, Doğu-Güney İşbirliği Derneği'nin üyesidir. Bu yazı özel olarak *Devrimci Marksizm* için yazılmış, İngilizce'den Türkçe'ye derginin Yayın Kurulu tarafından çevrilmiştir. Dipnotlarının hepsi Yayın Kurulu'nundur.

Mahkemesi'nin yargıçları seslerini bile çıkartmıyorlardı. Bugün sokaklarda “anayasa ve demokrasi savunması”na girişen neoliberal muhalefet, yani Demokrasi Savunma Komitesi (Komitet Obrony Demokracji-KOD) sıradan insanların sorunlarına en ufak bir ilgi göstermiyor. Evet, yeni hükümet bir tehlike arz ediyor, ama neoliberal “muhalefet” için bütünüyle görünmez olan alanlarda.

On yıl önce, 2006'da PiS iki başka parti ile birlikte bir koalisyon hükümeti kurmuştu. PiS'in liderleri olan Kaczyński adlı ikiz kardeşler, Polonya'nın neoliberal atmosferine ve neoliberal partilerine (yani yukarıda sözü edilen PO'ya ve eski “komünist” partisi Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin (PZPR) devamı niteliğindeki Sosyal Demokrat Parti'ye (SLD)) muhalefet görünümünü yaratmayı başarmışlardı. O aşamada seçimleri kazanmalarında etkili olan ana slogan “Polonya Dayanışması” idi. Bu slogan 1980 döneminin güçlü Solidarność (Dayanışma) hareketinin şanına bir referanstı.² Güya 1989 sonrasında kurulmuş olan sosyal Darwinist toplumsal ilişkilere muhalefeti temsil ediyordu. PiS Polonya'daki ekonomik dönüşümden memnun olmayan “halktan seçmenler”in oylarını almayı başarmıştı. İşçi ve köylüleri dini ve ulusal kimliklerine hitap ederek bir sahte bilinç yoğunlaştırması stratejisiyle kendi yanına kazanmıştı. Anlatılan hikâye şuydu: neoliberal politikalar izleyen partilerden bir dizi “kötü adam” hukuk düzeninin çöküşünden yararlanarak yolsuzluklar ve sahtekârlıklar yoluyla zenginleşirken halk yoksullaşmıştı. “Polonya dayanışması” başlığı altında PiS parasız sağlık sistemine, sosyal güvenlik konusuna vb. el atıyordu; ama hâkim tema hep “sahtekârlar ve hırsızlar” idi. Neoliberalizme alternatif olabilecek bir odağın yokluğunda (SLD zenginlerin, iş âleminin ve ABD emperyalizminin çıkarlarını savunuyordu, anti-kapitalist sol ise hem çok zayıftı, hem de bölünmüş durumda idi), PiS işçi sınıfının, hatta sendikal düzeyde sağlam bir örgütlülüğe sahip madencilerin bile desteğini elde etmeyi başarıyordu.

PiS 2010 seçimlerinden yenik çıktı. İnsanlar siyasi seçkinler arasında PiS'in düşmanlarını aramaktan bıkmıştı. Ama Kaczyński kardeşlerden biri başkanlık seçimini kazanmayı başardı. Başkanın, Stalin'in İkinci Dünya Savaşı döneminde Polonyalı subayları katletmesine sahne olan Katyn'de düzenlenmiş olan yıldönümü anmasına³ giderken uçağının düşmesi sonucu hayatını yitirmesi, PiS'e yeni

2 Solidarność (Dayanışma) Polonya'da 10 milyon işçiyi örgütleyen bir sendikaydı. Tersane işçisi Lech Wałęsa ve arkadaşları tarafından Gdansk kentindeki Lenin Tersanesi'ndeki grev içinde 1990'da kurulmuştu. Ona paralel olarak kurulan “Kır Dayanışması” adlı örgüt ise 3 milyon küçük çiftçiyi bir araya getiren bir örgüttü. 30 milyon nüfusu olan Polonya'da hemen hemen bütün emekçileri örgütleyen bir hareket olarak Solidarność'un gücü, o dönemde iktidarda olan Polonya Birleşik İşçi Partisi'nin iktidar tekeli sarsıyordu. 1981'de Polonya ordusu bir darbeyle hareketin yasal örgütlenmesine son verdi. Katolik Kilisesi'nin ciddi etkilerine rağmen başta farklı bir sosyalizm için mücadele etmekte olan Solidarność, 1980'li yıllar boyunca sağa kaydı. 1989'da yapılan yarı serbest seçimlerde iktidarı ele geçirdi. Lech Wałęsa ise 1990'da cumhurbaşkanı seçildi.

3 Katyn katliamı, tartışmalı bir tarihi olaydır. Genel kanı, Sovyet ordusu 1939'da Polonya'yı işgal ettikten sonra 1940'ta NKVD'nin Stalin'in de emriyle çoğu Polonya ordusunun subayı ve polis

bir ivme kazandırdı. Lech Kaczyński’nin Putin tarafından öldürtülmüş olduğuna dair komplo teorisi, bir bakıma yoksul halkın korkularının saptırılmış biçimlerine hitap ediyordu. Teoriye göre, o sırada başbakan olan, PO partisinden Donald Tusk⁴ uçağın eksik hazırlıkla yola çıkmasını sağlamış, felaket bu yüzden meydana gelmişti. Bu suçlama liberal elitlere yöneltilen saldırılar bağlamında ön plana çıkarılıyordu.

Bu komplo teorisinin yayılmasında ve ölen başkan çevresinde bir efsane yaratılmasında, zengin bir rahip olan Tadeusz Rydzyk tarafından kurulmuş olan Radio Maryja’nın büyük desteği olmuştur. Açıkça anti-komünist ve anti-Semitik bir yönelişe sahip olan bu radyo istasyonu dindar insanlar ve toplumsal olarak dışlanmış yaşlılar için bir platform görevi görüyor ama Doğu Avrupa’da gençler arasında da ilgi çekiyor. Bu radyonun temsil ettiği fenomeni açıklayan, yoksul insanların kendilerine anlayış gösteren ve tartışma olanağı tanıyan bir ortamda kendilerini güçlü hissetmeleridir. Basının ele aldığı bütün sorunlar, küreselleşme, yoksulluk, uluslararası çatışmalar vb. sol, anti-kapitalist bir yaklaşıma benzer biçimde ele alınmakta, ama sonuçta hep aynı yere bağlanmaktadır: adaletsizliklerin suçu Yahudilerde (Siyonistlerde değil!) ve komünistlerdedir. Bu dini radyo istasyonu, halkın kültürel zaaflarını ve ulusal komplekslerini istismar ederek adaletsizliğin sorumlusunun bir toplumsal sınıf olarak sermaye değil Polonya düşmanları olduğu fikrini işlemektedir.

Katolik Kilisesi ile birlikte PiS Avrupa milliyetçi sağı için çok tipik inançlar yaratmayı başararak kapitalist küreselleşme karşısında doğan toplumsal kaygılara tek uygun çözümün ulusal bencillik olduğu fikrini aşılmasını becermiştir. Bu toplumsal ortam, Polonya’da aşırı sağ örgütlere olan ilgiyi günbegün arttırmaktadır.

Ama şunun da altını çizmek gerekir: PiS’in son seçimlerde elde ettiği zafer bu kadar çarpıcı bir düzeye ulaştıysa, bunun nedeni alt orta sınıftan, eğitilmiş ama güvencesiz gençlikten ve işsizlerden oluşan ve adına “oynak seçmenler” adı verilen kitlenin PiS’e ideolojik nedenlerle değil, PO’nun neoliberallerinin başarı hikâyelerinin propagandasından gittikçe daha fazla bunalan ve öfkeye kapılan bu kitlenin sesini bütünüyle marjinalize etmiş olması dolayısıyla oy vermesidir. Resmi ana damar partilerin arasında sol bir alternatifin ve toplumsal hareketlerin yokluğunda halk milliyetçi muhafazakâr yönelişi tercih etmiş, neoliberal yaklaşımı reddetmiştir. Neoliberaler, ücretli çalışanların yarısının asgari ücretle

olan, bir kısmı da sivil savaş tutsakları olan 22 bin Polonyalı’yı Katyn ormanında infaz ettiği. Sovyet versiyonu farklıdır. Katyn katliamı kabul edilmekte ama katliamı uygulayanın 1941’de Nazi ordusu olduğu ileri sürülmektedir. (Bir versiyona göre, infaz, Alman Nazileri adına Ukraynalı Nazilerce gerçekleştirilmiştir.) Ancak 1990’da Perestrojka-Glasnost döneminde Sovyet devleti Katyn katliamındaki sorumluluğunu resmen kabul etmiştir.

4 Donald Tusk günümüzde Avrupa Birliği Konseyi Başkanı olarak sık sık mülteci krizinde vize müzakerelerinde Türkiye ile görüşmelerde boy göstermiş bir politikacıdır.

(yaklaşık 300 avro net gelir) geçinmekte olduğunu, genç işçilerin yüzde 30'unun iş yasına uygun olmayan (sosyal sigortası veya yıllık ücretli izni olmayan) işlerde çalışmakta olduğunu görmezlikten geldi, bu konularda parmağını bile kıpırdatmadı. Birçok genç, apartman dairesinin kredi taksiti ya da sadece tüketimin basıncı altında bun alıyor. Avrupa çapında toplumsal araştırmalarda Polonya'nın doğu bölgesi yoksullukta en üst sıralarda yer alıyor. Neoliberal hükümetin bu olgulara kör ve sağır kalması, ortaya uluslararası krizlerden etkilenmeyecek Polonya türü alternatif bir vizyon çıkarttı. PiS Polonya'daki bu yoksulluğu seçim kampanyasında ortaya koyarak, oluşmuş olan toplumsal öfkeye ailenin ikinci çocuğuna özel bir ödeme vaadiyle yeni bir çözüm önerdi ("500 Artı Programı"). PiS aynı zamanda hipermarketlerin ve bankaların vergilendirilmesini öneriyor. 500 Artı Programı şimdiden uygulanmaya başladı. Çocuğuna tek başına bakan yüksek sayıda kadını dışlayan muhafazakâr yaklaşımı dolayısıyla bu programı eleştirebiliriz, ama bu 1989'dan bu yana ulusal bütçeden yapılan ilk sosyal transferdir. Bu uygulamaya muhalefet edenler, şimdiki muhalefeti (yani KOD'u) oluşturan neoliberal partiler ve çevrecilerdir. KOD'un ileri sürdüğü argümanlar aslında yoksulların küçümsenmesine dayanır. 500 Artı Programı'ndan yararlananların kendilerine ödenen parayı içkiye harcadıkları yolundaki argüman, anti-kapitalist solun KOD'un eylemlerinden uzak durması yönünde etki yaratmıştır. Üstelik KOD'un liderlerinden biri, Polonya'da "şok terapisi"nin babası olan Leszek Balcerowicz'le birlikte çalışan Ryszard Petru'dur.

PiS'in hükümeti kurduğu ilk günden itibaren radikal sol kendini ikircikli bir konumda buldu. PiS'in 500 Artı Programı veya sağlık hizmetlerinin finansmanının ulusal bütçeden sağlanması türü toplumsal içerikli önerilerini desteklemek zorunda kalıyor; ama aynı zamanda bu partinin milliyetçi, hatta şoven bir karakter taşıdığına da farkında. Bu sonuncu noktaya ilişkin kaygılar son dönemde hâkim hale gelmeye başladı.

Aşırı sağ örgütlere verilen destek resmi olmamakla birlikte gözle görülür düzeyde. Polonya'da bu akımların kaynağı nereden geliyor? Anti-faşist kuruluşlar bu aşırı sağ örgütlerin finansmanı ve örgütlenme yöntemleri konularını araştırıyorlar. Kuşku olmayan bir şey varsa bunların futbol seyircisi arasında kapitalistlerin desteği ve ideolojik eğitim yoluyla örgütlendiğidir. Ama asıl vurgulanması gereken, ülkede neoliberal söylemin medyada, okullarda, üniversitelerde hâkimiyeti dolayısıyla bu aşırı sağ akımlara uygun bir atmosfer doğmuş olmasıdır. Piyasa ideolojisi üzerine yerleşmiş olan söylem, toplumsal ilişkilerde sosyal Darvinci bir vizyon yaratmış bulunuyor. Bu insanlık dışı iklimin yaratılmış olmasının sorumlusu neoliberaler. "En iyi" olanın her şeye hakkı olduğu bu neoliberal anlayışta bazılarının "aşağı" bir insan olarak doğduğuna ilişkin gizli bir varsayım var. Okul programlarının yapısı, özellikle sivil toplum ve girişimcilik dersleri, "güçlü"ye hayranlık, ekonomik bakımdan "zayıf" olana ise aşağılama ile yaklaşan bir felsefe yaratmış durumda. Ama bu felsefe aynı zamanda insanın,

kendisinden daha kötü olan birini araması anlamına geliyor. Bunun için en iyi aday kültürel ya da “ırksal” bakımdan farklı olan biri. Göçmen krizi olarak anılan olaylar sırasında işte bu kişi bulundu.

Bu neoliberal eğitime, ideolojik bakımdan anti-komünist bir kuruluş olan Ulusal Bellek Enstitüsü’nün (IPN) öncülük ettiği bir milliyetçi ve dini tarih yorumu destek oluyor. Bu tür eğitim 1989’dan beri kim başa geldiyse, ister neoliberal, ister sosyal demokrat, kabul görmüştür. İnsan bilimlerindeki ana tezler, Brzeziński’nin⁵ totalitarizm teorisi ve komünizm ile faşizm arasında bir ayırım olmadığı görüşüdür. Öğrencilere, Stalin’in suçlarının sol, Marksist, ilerici her tür teorinin ve pratiğin mirası olduğu öğretilmektedir. Okullarda sadece sağcı ve milliyetçi kahramanlar yüceltilmekte, İkinci Dünya Savaşı öncesi ve sonrası her tür sol örgüt mahkûm edilmektedir. Öğretim programında ne sömürgecilikten söz edilir, ne sömürden. Ayrıca, medya Arapları ya da Müslümanları kimin kim olduğuna hiç bakmaksızın hep terörizm bağlamında göstermektedir. Avrupa dışında yaşayan halkları aşağılamayı öngören bir Avrupa, hatta Batı merkezilik hâkim durumdadır; Avrupa dışındaki ülkeler “beyaz” insanlar için tatil merkezleri olarak sunulmaktadır.

Okullar ve medya aracılığıyla yayılan bu eğitim, PiS’ten önceki hükümetin başbakanının Polonya’nın 2 bin mülteci kabul etmesi gerektiğini açıklamasıyla birlikte Müslümanlara karşı tiksindirici bir ırkçılığın boşanmasına yol açtı. Faşizm konusunda o kadar deneyimli olan bir ülkede, başbakanın açıklaması, sosyal medyada insanı sarsacak türden birtakım beyanlara, histerik bir ırkçılığa yol açtı. Sosyal medyada bunları yazan ortalama nefret söylemcisi, aslında tipik bir PiS seçmeni değildir. Ama seçimler sırasında PiS’in başkanı Jarosław Kaczyński⁶ mülteci karşıtı bir propaganda başlattı. Neoliberal PO hükümetini eleştirdi, göçmenlerin hastalık yaydığı türünden korkunç ırkçı argümanlar kullanarak, İsveç’e sığınmış olan Müslüman göçmenlerin güya şeriat ilan ettiğini ileri sürerek, Polonya’nın hiç göçmen kabul etmemesi gerektiğini savundu.

Yine bu eğitimidir ki, seçimlerde PiS’e ya da açıkça faşist başka şoven partilere (bunlardan biri meclise birkaç kişi sokmayı başardı) oy veren çok sağcı bir gençlik yaratmıştır.

Polonya’daki siyasi durum sol için büyük güçlüklerle dolu bir aşamaya ulaştı. KOD adını taşıyan neoliberal muhalefet ne kendisi toplumsal sorunlara ilişkin taleplere yer veriyor, ne de anti-komünist ideoloji ve uygulamalara karşı çıkıyor.

5 Zbigniew Brzeziński, Polonya kökenli, Sovyetler Birliği uzmanı ABD’li siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler teorisyeni ve öğretim üyesi. 1976-80 arasında ABD Başkanı Jimmy Carter’ın Ulusal Güvenlik Danışmanı görevini yapmıştır. İlk kez 1997 yılında yayınlanan ve Türkçe’ye de *Büyük Satranç Tahtası* olarak çevrilen *The Grand Chessboard* başlıklı kitabı o dönemde uluslararası ilişkiler ve jeostrateji tartışmalarında büyük yankı uyandırmıştır.

6 Yukarıda sözü edilmiş olan, Katyn katliamı yıldönümüne giderken uçağı düştüğü için hayatını yitirmiş olan eski cumhurbaşkanı Lech Kaczyński’nin ikizi.

PiS'in seçimleri kazanması aşırı sağ örgütleri kendi tutumlarını açıkça sergileme ve ırkçı gösteriler düzenleme konusunda cesaretlendirdi. Polonya'nın çeşitli kentlerinde birçok gösteride nefret dolu sloganlar atılıyor; Wrocław'da (İslam karşıtı bir gösteride) Yahudileri temsil eden bir kukla yakılmasına yetkililer hiçbir müdahalede bulunmadılar. Üstüne üstlük, Bakan Ziobro polise saldırmakla suçlanan aşırı sağ militanları bağışladı. Öte yandan, iki hafta önce, yaşlı ve hasta bir kadının sınırdışı edilmesine engel olmak isteyen bir sol militanla dayanışma amacıyla düzenlenen bir gösteri sırasında polis yadırganacak bir harekette bulundu. Gösteri bittikten sonra sivil giyimli bazı polisler birtakım militanları kışkırtıp ardından etkinliğin öncüsü konumunda dört insanı gözaltına aldı. Bu insanlar daha sonra serbest bırakıldı ama olan biten son derecede kuşkulu görünüyor.

Mart sonunda yasal bir siyasi parti olan Polonya Komünist Partisi'nin (KPP) bazı üyeleri birkaç aylık hapis cezasına çarptırıldı. Mahkeme kararının gerekçesinde KPP üyelerinin "Marksizmin totaliter teorisini yayma" suçunu işledikleri söyleniyor.

16 Mayıs'ta gizli polis Zmiana (Değişim) adlı partinin genel merkezini bastı. Görevliler bürodaki teçhizata el koydu, parti lideri Mateusz Piskorski'yi gözaltına aldı. Piskorski casusluk kuşkusu iddiası ile üç ay boyunca tutuklu kalacak. Çarpıcı olan şu: iddia önce Rusya hesabına casusluk iken daha sonra Çin ya da Irak (?) hesabına casusluğa dönüştü. Parti Rusya ve Putin taraftarlığıyla tanınıyor. Arka planda yatan ipucu bu davaya yeni bir görünüm kazandırıyor. PiS (2006'da) Samoobrona adlı parti ile bir koalisyon hükümeti içinde birlikte çalışırken Mateusz Piskorski o aşamada Samoobrona'nın sözcüsü idi. Bu partinin lideri Andrzej Lepper garip ve açıklanamayan koşullarda intihar etti. Piskorski ve yeni partisi Zmiana kısa süre önce bu konuda bir kitap yayınladı. Lepper'in "intihar"ını PiS'in intikamı ile ilişkilendiren teoriler mevcut.

Yeni hükümet döneminde kabul edilen ilk yasaya "dekomünizasyon" deniyor. Yani "komünizmin izlerini silme". Yerel yönetimler komünizmle bağı olan bütün sokak isimlerini değiştirmek zorunda (oysa bu isimlerin çoğu zaten değiştirilmiş, Ronald Reagan türü neoliberalerin adı bol bol kullanılmış bulunuyor). Komünizm dönemi ile ilgili tarih ve olayların propagandasının yapılması da yasaklanıyor.

Başbakan Beata Szydło ve PiS'in bazı önde gelen milletvekilleri kürtajı bütünüyle yasaklayan bir yasayı meclisten geçirmek istiyorlar. Bu girişim liberalleri ve solu bir araya getiren dev gösterilerle karşılandı.

Temmuz ayında Varşova'da toplanacak olan NATO zirvesi vesilesiyle hükümet "tehlikeli etkinlikler" düzenleyecek bütün yurttaşları gözetim altında tutma ve Polonya vatandaşı olmayan yabancıları gözaltına alma türü yetkiler getirecek olan bir "terörle mücadele yasası" hazırlamayı planlıyor.

Hükümetin aldığı tedbirlerin ideolojik çılgınlıktan mı yoksa sermayenin talebiyle mi gündeme getirildiği konusunda karar vermek zor. Açık olan şu ki, aşırı

sağ günden güne güçleniyor; ister hükümet kanadından ister neoliberal muhalefetten anti-komünist muhafazakârlar ise anti-kapitalist solun gelişmesinin önüne geçmekte kararlılar. PiS’in neoliberalizm karşıtı imajı pek yakında paramparça olacaktır. Hükümet bir yandan Polonya Dayanışması diyor, bir yandan da Transatlantik Ticaret ve Yatırım Ortaklığı’nı (TTIP) destekliyor.⁷ Ne ikiyüzlülük!

⁷ TTIP, ABD ile Avrupa Birliği arasında ticareti ve yatırımları serbestleştirmek amacıyla büyük bir gizlilik içinde müzakere edilmekte olan bir anlaşmadır.